

Voorwoord

Het blijft voor mij een heerlijk fenomeen om met regelmaat te zien hoe de natuur een heel ander besef heeft van weer en tijd dan de mens.

De mens begint bijvoorbeeld in de zomer na twee dagen bewolking al snel te klagen dat de zon uitblijft. Of dat een zomers buitje niet goed uitkomt als de barbecue net is aangestoken. Nog een klacht met name bij de kust en in de polder: een lekkere zomerse dag uitgekozen voor een fietstocht, heb je de wind tegen. Maar als die wind en de bewolking er even niet zijn, dan hoor je mensen al gauw zuchten dat het wel erg warm is.

En dan hebben we het dus over weersomstandigheden van een paar dagen, die al voldoende zijn voor klachten.

De natuur heeft een heel ander besef, gekoppeld aan een bewonderenswaardig aanpassingsvermogen. Zoals de storm Poly vorige zomer. Vreselijk veel schade aan de natuur, werd gemeld. Diezelfde natuur leunt rustig achterover en denkt: „Ha, veel soorten hebben weer voor twintig jaar voedsel.”

Het hoge water van de laatste maanden: ondergelopen straten en fietspaden etc. zorgen voor ongemakken voor de mens. De natuur ziet diverse soorten juist goed gedijen. De natuur denkt ook niet in dagen of weken. De natuur denkt in decennia: „Die ene hete zomer? Die ene natte zomer? Ach, over een periode van vijftig jaar maakt dat niet zoveel uit.”

En regelmatig, als ik me ergens over opwind, helpt juist dit besef me de rust te vinden.

Matthie Bergman

vrijwilligersniewsbrief@pwn.nl

Inhoud

Voorwoord.....	1
Even voorstellen....	
Milou Lentjes	2
Hitteprotocol	2
Grondbroeders hebben baat bij het hoge water	4
Veldgentiaan, gentianella campestris	6
Opening nieuwe tentoonstelling van De Hoep, een impressie ..	7
Bezoekerscentrum De Schaapskooi per 1 mei omgedoopt	9
Duincoaches in actie tegen olifantenpaadjes	10
Ondergronds trekken zeekabels door duinen bij Velsen bijna klaar	11
Icoon is gestorven ...	12
Schoorlse Duinen.....	13
Verrassende natuur van het Oer-IJ landschap	17
Studie: duingebied ook geschikt voor wolven	17
Taskforce Natuur & Beleving: Denktank .	19
Vrijwilligers dag NPZK	20
Begrazing door de jaren heen	22
Varia	25
Gedicht	26

Even voorstellen.... Milou Lentjes

Ik ben Milou Lentjes, 27 jaar jong, opgegroeid in Emmen (Drenthe) en ik woon sinds een paar jaar in Haarlem. Vanaf 3 juni vervang ik Hans Spaans tijdelijk als Coördinator Vrijwilligers. Als echte natuurliefhebber heb ik enorm veel zin om met jullie bij de sector Natuur & Beleving aan de slag te gaan!

Vrijwilligerswerk ligt me nauw aan het hart. Na mijn studie aan de Hogere Hotelschool heb ik een aantal jaren vrijwilligerswerk gedaan in de dierenwelzijnsbranche. Ik heb onder andere als vrijwilliger gewerkt bij Stichting AAP en FELIDA Viervoeters, waar ik heb geleerd hoe waardevol en betekenisvol vrijwilligerswerk kan zijn. Dankzij mijn eigen ervaringen weet ik als geen ander

hoe belangrijk het is om vrijwilligers te waarderen, te horen en te zien.

Bij PWN wil ik jullie graag leren kennen en meer te weten komen over jullie motivaties en verhalen. Wat drijft jullie om je steentje bij te dragen aan PWN? Ik ben ervan overtuigd dat het delen van onze passie voor de natuur het (vrijwilligers-) werk nog leuker en betekenisvoller kan maken.

Ik heb er ontzettend veel zin in om met de verschillende vrijwilligersgroepen kennis te maken en te ontdekken wat jullie allemaal doen. Er staan al afspraken gepland om bij de verschillende vrijwilligersgroepen langs te gaan, dus de kans is groot dat we elkaar snel zullen ontmoeten. Ik kijk ernaar uit om samen met jullie te werken en te zorgen dat we samen een onmisbare schakel zijn in het beheer van de duinen in onze prachtige natuurgebieden.

Mocht je eerder contact met mij willen opnemen, een vraag hebben, of gewoon persoonlijk kennis willen maken, aarzel dan niet om mij een mailtje te sturen. Je kunt mij bereiken via vrijwilligers@pwn.nl of milou.lentjes@pwn.nl. Tot snel!

*Milou Lentjes,
Coördinator Vrijwilligers*

We werken veilig of we werken niet!

Hitteprotocol

Let bij hoge temperaturen niet alleen op jezelf maar ook op elkaar!

In de zomerperiode kan het overdag soms heel warm zijn. De afgelopen jaren hebben we gezien dat er zeer hoge temperaturen mogelijk zijn. Zeker op die momenten is het nog meer dan anders, van belang om zorg te dragen voor je persoonlijke veiligheid.

In beginsel gaan wij ervan uit dat je in je werksituatie je eigen verantwoordelijkheid neemt in je handelen bij warm weer en keuzes maakt vanuit gezond verstand. Per individu kunnen de effecten namelijk verschillen. Let hierbij niet alleen op jezelf maar ook op je ploeggenoot.

Dit hitteprotocol is bedoeld om je te informeren en te attenderen op de risico's die horen bij het buiten werken bij hogere temperaturen en de maatregelen die PWN treft voor functies in de buitendienst

Doelgroep

vrijwilligers die in de buitendienst werken.

Ingangsmoment

Hitteprotocol gaat in als er een hittegolf wordt verwacht: een periode van minimaal 5 dagen minstens 25 graden is, waarvan op 3 dagen minstens 30 graden (gemeten door het KNMI in De Bilt).

Risico's en kenmerken van oververhitting

Hitte-uitslag

Deze wordt veroorzaakt door een langdurige natte huid. Door verstopte afvoergangen van zweetklieren ontstaan kleine rode puntjes (blaasjesuitslag). Als de warmteblootstelling vermindert en de huid droog wordt gehouden, verdwijnt de uitslag weer.

Warmte-oedeem

Dit is een vochtophoping in de onderhuidse weefsels door overmatige vaatverwijding.

Warmte collaps

Door overmatige vaatverwijding wordt er zoveel bloed naar de huid gestuurd dat de hersenen niet genoeg zuurstof krijgen. Hierdoor ontstaat duizeligheid en hoofdpijn en kan bewusteloosheid ontstaan.

Dehydratie of uitdroging

Door het zweten is er meer vochtverlies dan door drinken wordt aangevuld. De kleur van de urine wordt donker.

Warmtekrampe

Spierkrampen doordat bij het zweten teveel zout verloren is. De krampen treden meestal op in de spieren die tijdens de werkzaamheden het zwaarst belast worden (of werden).

Warmte uitputting

Als gevolg van vermindering van lichaamsvocht en zouten daalt de bloeddruk en het bloedvolume.

Warmtestuwing oftewel een zonnesteek of hitteberoerte

De lichaams-kerntemperatuur loopt op tot boven de 40 graden celcius. De huid voelt warm en droog aan, maar heel veel zweten kan ook voorkomen. Door aantasting van het centrale zenuwstelsel kan onder andere stuip trekking van spieren optreden, alsmede vergrote pupillen en bewusteloosheid.

Medicijnen en hitte

Sommige medicijnen kunnen bij hitte tot gezondheidsproblemen leiden doordat de water- en zouthuishouding in het lichaam verstoord wordt. Dit kan leiden tot uitdroging, te weinig zweten en onwel worden. Overleg met je apotheek of huisarts als je vragen hebt over het gebruik van jouw medicijnen tijdens hitte.

Maatregelen

- Zorgen voor werkplekken in de schaduw of beschutting: pas je werkzaamheden zoveel als mogelijk aan, om deze in de schaduw of beschutting uit te voeren, in plaats van in de volle zon. Probeer de werkzaamheden zo kort mogelijk en aaneengesloten plaats te laten vinden;
- Aangepaste werkzaamheden: geplande werkzaamheden met een risico beoordelen of dit op een ander moment kan; Wissel vaker af in de werkzaamheden, zoek de schaduw op en pak daarbij je rust;
- Vaker pauze houden: werken in warm weer is zwaar. Pas je dagindeling hierop aan en las voor jezelf en je ploegmaten meerdere korte drink- of eetpauzes in. Er moet minimaal om de twee uur

gepauzeerd worden. Neem pauzes van minimaal 10 minuten in een koele omgeving (schaduw). Vergeet niet om naast voldoende vocht, ook voldoende zout in te nemen. Tijdens het transpireren verlies je veel zouten.

Voor diabetici: houd je bloedsuikers goed in de gaten;

- **Persoonlijke bescherming:**
bij gebruik van zonnebrand, smeer je meerdere keren per dag in; 1x is onvoldoende. Draag een pet. Neem voldoende drinkwater mee. Pas je kleding aan of zorg ervoor dat je lichaam bedekt/beschermd is, zonder daarbij de arbeidsomstandigheden en veiligheid uit het oog te verliezen. Een koele handdoek in je nek kan verkoeling bieden. Maak maximaal gebruik van de ter beschikking staande hulpmiddelen. Ook luchtverplaatsingen kunnen verkoeling brengen;
- **Reizen:**
de verleiding is groot, om tijdens het verplaatsen met de auto gedurende de dag, de airco maximaal koud te zetten. Wanneer je dan de auto uit stapt, is de overgang groot. Zorg echter voor een niet al te grote overgang, zet dus je airco niet op de koudste stand.

Neem te allen tijde jezelf in acht. Anderen zijn met deze warmte meer prikkelbaar. Laat je niet opjuten en behoud je kalmte.

Wanneer je onwel wordt door de hitte tijdens jouw vrijwilligerstaken ga je naar huis. Je meldt dit bij de ploegleider.

[Feiten en fabels over zonbescherming \(kwf.nl\)](http://kwf.nl)

www.knmi.nl (actuele temperaturen, weersverwachtingen en weerswaarschuwingen in uw regio) ?

www.rivm.nl/hitte (voor nationaal hitteplan)?

Ellen Roosloot

Grondbroeders hebben baat bij het hoge water

Castricum – De vele regen heeft in dit broedseizoen minder problemen veroorzaakt voor de grondbroeders dan gevreesd. Sterker nog: diverse soorten konden door het hoge water veiliger broeden. Dit meldt ecologisch adviseur Dick Groenendijk van PWN.

Vele plekken in met name duindalletjes hebben te kampen gehad met een hogere grondwaterstand en stonden blank of deels blank. Hoewel de indruk uit het veld wisselend is, ziet Dick dat veel broeders nauwelijks problemen hebben ondervonden: „Veel vogels hadden bijvoorbeeld een groter territorium dan een ondergelopen duindal, dus die vonden wel een droge plek voor hun nest.” „En”, voegt hij toe, „voor veel vogels pakt dat hoge water juist heel goed uit. Bijvoorbeeld Kieviten. Normaal gesproken hebben zij veel last van bijvoorbeeld vossen die hun nest leegroven. Nu stonden die nesten veel op eilandjes in ondergelopen duindalletjes en een vos vindt water niet echt prettig dus die zoekt liever een makkelijkere, drogere weg naar voedsel.’ Hetzelfde voordeel gold volgens hem ook voor bijvoorbeeld meerkoeten en dodaars (een klein type fuut): „Dus die hebben een goed broedseizoen gehad.”

Voor insecten die hun eitjes in het water leggen, is het ook een toptijd geweest. Dick: „Doordat het vorig jaar oktober en november al begon te regenen, zijn er veel meer watertjes en poeltjes op

Foto waarneming.nl: dodaars

plekken waar ze anders niet zijn. In die watertjes zitten dus ook nog geen predatoren zoals vissen. De bruine kikker, de rugstreeppad, maar ook de libellen, de waterjuffers en de dansmuggen hadden keuzes te over en vonden heel makkelijk plekken zonder predatoren.”

Maar, weet de ecologisch adviseur, de natuur past zich ook op dit punt weer aan. „De larven van grote kevers bijvoorbeeld en andere predatoren in het water, die die eitjes eten, moeten nu op zoek naar voedsel en waar de insecten op veel plekken nu het rijk alleen hebben, verwacht ik dat over twee tot drie jaar ook daar weer predatoren zullen zijn.” Maar in de natuur is het ook eten of gegeten worden, dus hoe meer insecten, hoe meer voedsel voor veel vogels.

Niet allen insecten en grondbroeders profiteerden van de barre weersomstandigheden van het laatste halfjaar. Dick wijst nog even op de ravage die zomerstorm Poly vorig jaar juni heeft aangericht: „Veel bomen gingen om, maar dat heeft er wel voor gezorgd dat bepaalde diersoorten en zwammen weer voor twintig jaar voedsel hebben.”

Niettemin leven er bij Dick op andere vlakken wel degelijk zorgen vanwege het vele water: „De grote verliezers door de wateroverlast zijn de planten die in de duinvalleien groeien. Dan hebben we het bijvoorbeeld over de watermunt, de parnassia en de veldgentiaan. Deze planten kunnen prima tegen een beetje water in de winter. Nu echter staan hun groeiplekken diep onder water. We houden dan ook ons hart vast hoe die deze periode doorkomen.”

Matthie Bergman

Foto wikipedia: parnassia

Veldgentiaan, *gentianella campestris*

*Foto flora van
Nederland:
veldgentiaan*

De veldgentiaan is een éénjarige overwinterende plant, die behoort tot de gentiaanfamilie. De plant komt voor op matig vochtige, tot vrij droge kalkrijke grond in grasland en de duinvalleien. In het Noorhollands Duinreservaat is hij te vinden in het Reggers Sandervlak, vlak achter de zeeduinen bij Egmond-Binnen. Dat wil zeggen, daar heb ik hem zien staan. De soort staat op de Nederlandse rode lijst van soorten als zeer zeldzaam en sterk afgenomen! In Nederland is de plant vanaf 1 januari 2017 niet meer wettelijk beschermd. Dus wanneer je er een vindt, spaar hem, en neem hem niet mee! Behalve een foto. Helemaal moeilijk is het nu voor de veldgentiaan met al dat water, ik hoop van harte dat hij weet te overleven.

De veldgentiaan is een opvallende nazomerbloeier, hij bloeit van augustus tot de herfst met meestal lila tot paarsblauwe, 2-2,5 cm grote bloemen. Je kunt boven aan de stengels en de vertakkingen één tot een klein aantal bloemen aantreffen. Ze vormen in het laatste geval een klein bijscherm. De kelk en bloemkroon zijn meestal 4-talig. De twee buitenste kelkbladen zijn veel breder dan de twee binnenste en de vier kroonbladen zijn met elkaar vergroeid, en vormen de voor een gentiaan karakteristieke kroonbuis. Op de bovenrand van de kroonbuis staat een groot aantal witte franjeachtige haren, die de kroonbuis afsluiten. Door deze twee eigenschappen, maat van de kelkbladen en de haren,

onderscheidt de veldgentiaan zich hiermee van de andere soorten. De niet erg hoog wordende planten hebben tegenoverstaande bladeren aan de geribde stengel en doordat de stengel steeds een kwartslag draait tussen twee knopen lijken ze kruisgewijs te staan. De vrucht is een doosvrucht.

Figuur: verspreidingskaart van de veldgentiaan

Marianne Snablie

Opening nieuwe tentoonstelling van De Hoep, een impressie

Zaterdag 20 april jongstleden was bezoekerscentrum De Hoep in Castricum officieel geopend voor het publiek. Ik heb er een fotobezoekje aan gebracht en ik was verheugd te zien dat het een mooie balans is tussen informatie en beeldmateriaal. Op duidelijke wijze worden de verschillende duinzones in beeld gebracht. Je wandelt van de zeereep via middenduin naar de binnenduinrand, met informatie over de bijhorende flora en fauna. De informatie is te lezen in drie talen: Nederlands, Duits en Engels. Men heeft bewust gekozen binnen niet veel doe-dingen voor kinderen te plaatsen, er is er buiten des te meer te doen, te ervaren en te spelen.

De tuin begon op 20 april te ontluiken, met prachtige wilde bloemen en planten die daar thuis horen. Alles is spontaan gekomen, niets is aangeplant. Er zijn veel plekken waar je even kunt zitten en genieten. Een bezoek aan de tentoonstelling en aan de tuin is zeer de moeite waard.

Marianne Snablie

Foto: twee enthousiaste vrijwilligers

Foto's tentoonstelling en Hoeptuin:
Marianne Snabilie

Bezoekerscentrum De Schaapskooi per 1 mei omgedoopt

In het verleden stond De Schaapskooi (Bergen aan Zee) vol met blattende schapen. Tegenwoordig hebben de schapen in het NHD volledig de vrijheid om het gehele jaar te grazen in de open lucht. Sinds mei 2021 is er een nieuwe invulling voor het gebouw en dient het als Bezoekerscentrum. Vanuit het bezoekerscentrum helpt het team de bezoeker bij het uitstippelen van een mooie wandeling en kunnen mensen er terecht voor leuke activiteiten, mooie duurzame (natuur)producten, duinkaarten of gewoon voor een lekkere kop koffie of thee.

Ook worden er in de schoolvakanties leuke activiteiten georganiseerd en is er elk seizoen een educatief evenement.

Waarom Bezoekerscentrum De Duinheide?

Doordat De Schaapskooi een nieuwe invulling heeft gekregen was de naam niet echt passend meer. De Duinheide past veel beter. Duinheide, wat de naam al zegt, is unieke heide wat groeit in de duinen van het NHD.

Duinheide

Hoe is de heide in het NHD zo ontstaan?

Daarvoor duiken wij even de geschiedenis in. In Bergen aan Zee ligt 'de kalkgrens'. Het kalkrijke zand aan de zuidkant is door de rivieren meegebracht. Het zand in het noorden is in de laatste ijstijd door de wind het land opgeblazen. Dit zand is veel armer aan kalk dan het zand vanuit de rivieren toen de Noordzee droog stond en de reden dat hier in het noorden veel heidevelden zijn. Omdat heide van dit kalkarme zand houdt komt deze dus alleen op dit kalkarme zand voor.

De duinheide is in elk seizoen prachtig om te zien. In de lente ontluikt het frisse groen van opkomende planten tussen de heide: een heel mooi contrast met het goudgele zand. De zomer brengt een explosie van leven, met vlinders die dartelen tussen de paarse bloesems van de heide. De bijen zijn druk bezig met het verzamelen van nectar. Herfst kleurt de duinheide in warme tinten. En in de winter - wellicht bedekt door een dunne laag sneeuw - wachten we geduldig tot de duinheide zich weer laat zien. Maar de duinheide is meer dan alleen een mooi plaatje om te zien. Het is een belangrijk ecosysteem dat een thuis biedt aan een grote diversiteit aan flora en fauna. Zeldzame vogels vinden hier een veilige haven, terwijl kleine zoogdieren zich verschuilen tussen de struiken en graspollen. Schapen eten de struiken en grassen tussen de heide vandaan. De schapen worden gericht op deze plekken ingezet, zodat het niet dichtgroeit. Zij zorgen dus goed voor deze heidevelden.

Best bijzonder dus die duinheide! Wil je meer leren over de natuur? Kom dan zeker een kijkje nemen bij Bezoekerscentrum De Duinheide of houd onze activiteitenpagina www.pwn.nl/eropuit in de gaten voor allerlei leuke activiteiten en excursies. En wie weet loop jij straks mee met de excursie 'De Duinheidewandeling'....

Communicatie PWN

Duincoaches in actie tegen olifantenpaadjes

Er stond eind mei nog steeds heel veel water in de duingebieden. Sommige plekken waren redelijk 'doorfietsbaar', maar op andere plekken stond soms wel tot zestig centimeter water. Zo kwam de fietser in de Kennemerduinen tot die tijd op het fietspad van Parnassia naar Bloemendaal of IJmuiden op een aantal plekken (diep) water tegen. Om de bezoekers aan het gebied te waarschuwen, hingen op diverse plekken spandoeken met daarop de informatie dat fietsen niet goed mogelijk was.

In de Kennemerduinen heeft PWN bovendien in de weekenden gebruik gemaakt van zogenoemde duincoaches. Deze vrijwilligers legden de fietsers uit waarom het geen goed idee was om door te fietsen en dat het niet de bedoeling was 'olifantenpaadjes' te creëren om droge voeten te houden. Verreweg de meeste bezoekers toonden zich blij met de uitleg en kozen voor een alternatieve route, die de duincoach aandroeg. Fietzers blijken ook graag mee te willen denken. Er werden allerlei oplossingen aangedragen, zoals het aanleggen van vlonderpaden, het aanleggen van nieuwe fietspaden of het water gewoon wegpompen.

De duincoaches zelf toonden zich ook tevreden met hun vrijwilligerswerk. Een van hen verklaarde: „Ik heb een aantal keren als duincoach gefungeerd en vond het leuk om te doen. Staande in het zonnetje, met zingende nachtegalen om je heen en uitzicht op velden vol duinviooltjes en dan fietsers helpen, is niet heel verkeerd.”

Jan Jaap Moerkerk

Ondergronds trekken zeekabels door duinen bij Velsen bijna klaar

Velsen - Voor de kust van Velsen en Wijk aan Zee is netbeheerder Tennet in april begonnen met het trekken van twee grote elektriciteitskabels om de stroom vanaf windmolenpark Hollandse Kust (west Beta) aan land te brengen. Het werk is in mei afgerond. Het was een grote operatie die ook consequenties had voor de watersport op zee op die locatie en recreëren en wandelen daar op het strand. De kabels werden ook onder de duinen doorgetrokken, maar dat kon je niet zien, aldus coördinator informatiecentrum Roos Jurriëns van Tennet.

De werkzaamheden zijn het gevolg van een kabinetsbesluit dat alle gebruikte energie in Nederland vanaf 2050 uit duurzame bronnen moet komen. Daarvoor zijn meerdere locaties in zee aangewezen waar windenergieparken moeten worden gebouwd. Een van die parken is dus Hollandse Kust (west Beta) voor de kust van Velsen.

Voor die kust was het installatieponton Giant 7 aan het werk met daarop de kabels die werden getrokken naar het Tennet- werkterrein in de Beeldentuin, een Zee van Staal in het duingebied naast Wijk aan Zee. Daar worden de zeekabels uiteindelijk aangesloten op de landkabels.

Aan boord van de Giant 7 was ook kabelgraafmachine BSS 3, die de kabels op zes meter onder het strand en de eerste 3 kilometer

op zee begroef.

De kabels werden onder de duinen door getrokken. „Daarvoor heeft Tennet eerder dit jaar onder de duinen boringen gemaakt. In deze boringen, tot een diepte van dertig meter, zijn mantelbuizen getrokken. Door deze buizen, van ongeveer tachtig centimeter doorsnee, zijn de elektriciteitskabels vanuit zee getrokken. Daarvan zullen de bezoekers aan de duinen tussen de aanlandlocatie en het beeldenpark weinig of niets hebben gemerkt”, aldus Roos.

De werkzaamheden hadden dan ook met name consequenties voor strand- en zeeliefhebbers. Bij de locatie was een aantal strikte beveiligingsmaatregelen van kracht. Zo was er zowel op het strand als op zee tijdens de werkzaamheden een 'No-Go'- area is ingesteld. „Het was belangrijk dat de aanwijzingen van strandwachten en beveiliging op het water werden opgevolgd en je je niet begaf in deze zone, voor zowel je eigen als onze veiligheid”, aldus de waarschuwing van Tennet.

Zo moesten strandgangers buiten de afzettingen blijven, onder meer omdat door het werk tijdelijk plekken met drijfzand konden ontstaan. Voor zwemmers en (kite-)surfers was er een grotere no-go-zone ingesteld. Een van de redenen is dat het installatieponton zich bewoog via zes ankerlijnen, die elk onder grote spanning stonden. Ook konden er kabels vrijwel onzichtbaar onder de oppervlakte van het zeewater liggen.

Zodra de werkzaamheden zijn afgerond wordt het werkterrein stap voor stap ontmanteld en het strand 'teruggeven' aan alle bezoekers en recreanten.

Matthie Bergman

Icoon is gestorven

LAATSTE POOLSE WISENT IN KRAANSVLAK GESTORVEN

In 2008 was zij één van de zes dieren die aan de wieg stond van de wisentenkudde van Kraansvlak. In 2007 zijn de eerste drie dieren aangekomen vanuit Polen. De volgende drie arriveerden een jaar later, twee koeien waarvan één met kalf. Met deze zes Poolse dieren begon het. Nu, 16 jaar later, is het kalfje dat toentertijd meekwam, gestorven.

*Aankomst Poolse kalfje in 2008
fotograaf: Ruud Maaskant*

“Op 13 maart ging ik bewust het veld in om haar te zoeken. We hadden haar al een aantal weken niet gezien en vermoedden dat ze misschien was gestorven. Het is niet vreemd als we een keer een dier niet zien op onze controleronde door Kraansvlak, maar zij was al weken bijna niet bij de kudde.” vertelt boswachter Simone. Dit is reden tot extra oplettendheid, aangezien een kuddedier niet vaak van de kudde wegblijft. Tenminste, voor stieren is dit de grootste tijd van het jaar normaal. Zij trekken hun eigen plan en lopen vaak in ‘bachelor’ groepen. Of voor een koe die een kalf verwacht en zich terugtrekt om te bevallen. Voor de rest van de wisenten is het belangrijk om bij elkaar te blijven voor veiligheid en het vinden van geschikte plekken om te eten, te drinken en te rusten. De oudste koeien leren dit aan de jongere dieren.

De laatste Poolse koe is 17 jaar geworden en heeft 8 kalfjes gekregen, waarvan er nog 1 in Kraansvlak leeft en inmiddels tot de wijzere koeien behoort. Drie zijn er overleden en vier zijn er geëxporteerd naar de Maashorst en Spanje, waar ze ook onder semi-vrije omstandigheden leven (dit betekent in een groot natuurgebied waar ze hun natuurlijke gedrag kunnen vertonen, met minimale menselijke bemoeienis maar wel binnen een hek) en weer voor nageslacht zorgen.

fotograaf: Ruud Maaskant De laatste Poolse koe met 1 van haar kalfjes

“Ik vond haar onderaan een duin. Eigenlijk liep ik er meteen op af toen ik die dag ging zoeken. Ik ben blij dat ze zelf hier in haar gebied is gestorven. Dat we haar niet net voor haar einde hebben aangetroffen en de keuze hoefden te maken om haar uit haar lijden te verlossen. Ze is waarschijnlijk al een paar weken dood dus kuddegenoten hebben al tijd gehad om bij haar langs te gaan om afscheid te nemen. Ze mag hier op deze plek blijven liggen en op deze manier onderdeel worden van de natuur. Dode dieren zijn belangrijk in de natuurlijke voedingstoffenkringloop. Voedingsstoffen komen na de dood beschikbaar voor andere dieren, planten, bacteriën en schimmels. Een dood dier vervult de functie van een druk bezocht restaurant, waar honderden andere dieren aan de dis schuiven! Er staat nu een wildcamera op om te zien hoe het degeneratieproces gaat en om te zien welke dieren erop af komen. “Dat is altijd weer boeiend om te zien. Hoe een vos een karkas meerdere keren bezoekt, erop gaat staan of zelfs poept op het hoofd! Dit doen ze trouwens ook bij koeienvlaaien, daar zie je ook vaak vossenpoep op liggen. De beste plekken om zijn territorium te markeren.” vertelt boswachter Simone verder. Hoewel het nog steeds boeiend is om te zien, is ook duidelijk dat het ecosysteem niet compleet is. Niet elke plek is bezet. Zo missen er in Kraansvlak topredatoren zoals de wolf. Zij zouden een dode wisent kunnen openen. Nu ontbreekt zo’n diersoort

Gestorven in Kraansvlak. foto: Simone de Maat

en vervullen de boswachters deze rol. Om niet alleen insecten een kans te geven, snijden ze het dier open zodat aaseters als raven en ook wel buizerds, er makkelijker bij kunnen. Maar ook muizen zie je komen, om te knagen aan hoeven of hoorns. Vogels komen weer op de insecten af of nemen een plukje wisenthaar mee om hun nest af te maken. De kringloop van het leven en recycling in optima forma. In de natuur wordt alles weer hergebruikt.

Jan Jaap Moerkerk

Schoorlse Duinen

In de vorige nieuwsbrief heeft u over de uitvoering en voortgang van de duinwerkzaamheden en kap in het PWN gebied in de nabijheid van Bergen aan Zee kunnen lezen.

Iets ten noorden van dit gebied beginnen de Schoorlse duinen die onder het beheer van SBB vallen. Zij hebben uiteraard met min of meer met dezelfde problematiek te maken. Hieronder hun verhaal.

Naar een Atlantisch duinbos en open duingebied in de Schoorlse duinen

9-MRT-2024 - Op de ene plek staan in keurige rijtjes veel rechte dennenbomen. Even verderop groeien de grillig getakte zomereiken, berken, dennen en lijsterbessen ogenschijnlijk door elkaar heen. Monotoon dennenbos versus Atlantisch duinbos. Stapje voor stapje vormt Staatsbosbeheer de bossen in de Schoorlse Duinen om naar wat het ooit was: Atlantisch duinbos grenzend aan open duingebied.

Atlantisch duinbos aan de Noordzee? “Ja, dat klinkt een beetje raar”, erkent Staatsbosbeheer-boswachter Marcel Berkhout. “Dit type duinbos heet zo omdat het veel voorkomt aan de Atlantische kust van Engeland.” Kenmerkend voor dit ecosysteem is de zoutspray die de, vaak harde, zeewind voortdurend met zich meebrengt. “Die zoutspray en de wind zorgen ervoor dat de bovenste delen van de takken vaak afbreken. Dit maakt dat bomen meer in de breedte gaan groeien. Dat verklaart hun grillige vormen.”

Van hout naar biodiversiteit

Lang geleden bestond dit gebied ook uit open duingebied en Atlantisch duinbos. De bomen die er stonden zijn in de loop der eeuwen gekapt en lieten grote zandvlaktes achter. Zo’n honderd jaar geleden zijn hier honderden hectares dennenbomen aangeplant. Vooral voor het vastleggen van het stuivende zand dat de omliggende dorpen teisterde. En voor het hout.

Inmiddels gebruiken we de bossen in Schoorl niet meer voor de houtproductie, maar is het Natura 2000-gebied. Nu heeft de biodiversiteit voorrang en die gedijt vooral bij variatie. Verschillende ecosystemen, overgangsgebieden en veel variatie in bomen en struiken, zowel in soort als in leeftijd. Dit biedt leefruimte voor veel soorten insecten en kleine zoogdieren zoals muizen en eekhoorns. Die maken op hun beurt het gebied weer geschikt voor vleermuizen, verschillende insectenetende vogelsoorten, zoals het goudhaantje en roofvogels als de buizerd en de torenvalk.

Meer ruimte en licht voor loofbomen

Marcel laat een stuk dennenbos zien, waarin verschillende bomen zijn geblest; ze hebben een gele stip gekregen. “Deze bomen gaan we in het najaar kappen. Dunnen noemen we dat. Door op plekken dennenbomen weg te halen, ontstaat er meer licht en ruimte op de bodem waarmee verschillende loofbomen en struiken een kans krijgen.” Op sommige bomen staat een ander teken. “Die geven de route aan waarover de machines moeten rijden bij de kap. Deze route hebben we heel zorgvuldig uitgestippeld, zodat er zo min mogelijk schade ontstaat.”

“We halen lang niet alle bomen weg”, vervolgt Marcel. “Op de eerste plaats omdat jonge loofbomen beter opgroeien als ze niet de hele tijd in de volle zon staan, maar ook omdat er ook gewoon dennenbomen mogen blijven staan. Die zijn onderdeel van het gevarieerde Atlantisch duinbos.”

De nieuwe loofbomen worden niet aangeplant. “Als het goed is, gaan die zich hier spontaan ontwikkelen. Dat is ook de reden dat nu voor dit deel van het bos is gekozen, want dit grenst al aan een deel loofbos. Door te dunnen geven we dat loofbos de kans zich uit te breiden. Na de dunning laten we het hier een tijd met rust en kijken we over een jaar of zes of en hoeveel dennenbomen we nog meer moeten verwijderen. Want Atlantisch duinbos heeft vooral tijd nodig. Het duurt ongeveer tachtig jaar voordat dat volwassen is.”

Foto: Rechte dennenstammen maken plaats voor een gevarieerde wirwar (Bron: Staatsbosbeheer)

Even verderop staat de boswachter glunderend stil bij een stukje bos dat al eerder is omgevormd. “Wat een verschil he?” En inderdaad, de vele rechte stammen hebben hier plaatsgemaakt voor een grillige wirwar van zomereiken, berken, lijsterbessen en ook nog hier en daar een den. “Sommige mensen hebben er moeite mee dat we dennenbomen kappen. En dat snap ik. Maar als ik het verschil tussen deze twee plekken laat zien, begrijpt vrijwel iedereen dat dit veel beter is voor de biodiversiteit. Vooral in de lente en de zomer. Want dan kan je het verschil niet alleen zien, maar dankzij de vogels ook horen.”

Open duingebied

Dichter bij de zee krijgt open duingebied juist alle ruimte. Om natuurlijke duinontwikkeling te bevorderen én om de zoute zeewind een goede doorgang tot het Atlantisch duinbos te geven. Staatsbosbeheer-projectleider Johan Plug legt uit dat de spontaan gegroeide dennen in deze gebieden een belemmering vormen voor deze processen. “Open duingebied hoort te bestaan uit stuivende zandvlaktes, heide, duingraslanden, korstmossen en vochtige duinvalleien. Variatie en dynamiek zijn essentieel voor dit ecosysteem.”

Foto: In dit deel van de Schoorlse Duinen zijn dennen weggehaald, om het open duin open te houden (Bron: Staatsbosbeheer)

Kabelbaan

De laatste decennia voelden dennen zich hier zo goed thuis dat ze vrijwel dit hele gebied hebben overgenomen. Dennen houden met hun wortels het zand vast, waardoor het niet meer kan stuiven en ze verdampen veel water. Bovendien groeien ze zo snel dat ze in korte tijd een groot gebied weten te koloniseren.

Daarom startte Staatsbosbeheer in 2023 – met subsidie van de provincie Noord-Holland en het ministerie van LNV – met het verwijderen van de vele dennen en dennetjes. Dat is nodig om van dit 600 hectare tellende gebied weer open duin te maken. “Het gaat hier dus niet om het omvormen van bos naar duin, maar om het open houden van het open duin. Hier zijn we tot en met 2026 druk mee”, vertelt Johan.

“Vanwege de kwetsbare vegetatie en de hoogteverschillen is dit echt maatwerk. We pakken steeds een stuk terrein en bekijken hoe we daar het best de dennen kunnen verwijderen; met zo min mogelijk schade voor de ondergrond. Hier komt geen groot materieel aan te pas. De bomen worden handmatig omgezaagd en met een speciaal daarvoor gebouwde tijdelijke kabelbaan afgevoerd. Als het daarvoor te vlak is, gebruiken we een lier om de boompjes af te voeren. Maar nog veel meer is het: heel veel lopen en sjouwen met de boompjes.”

Foto: In de winter is deze tijdelijke kabelbaan gebruikt om bomen af te voeren, om zo weinig mogelijk schade te veroorzaken (Bron: Staatsbosbeheer)

Vele soorten korstmos

“Naast de boompjes verwijderen we ook de dikke humuslaag van dennennaalden”, vervolgt Johan. “Dit maakt het onderliggende zandpakket weer zichtbaar. Dan kan het dynamische proces van verstuing op kleine schaal zich ontwikkelen, kunnen korstmossen of heide zich weer uitbreiden en is er weer plek voor de zandhagedis.”

Voor de eerste helft van dit jaar zit het werk erop. “Uiteraard doen we deze werkzaamheden niet tijdens het broedseizoen”, zegt Johan. De kabelbaan is weer afgebroken. Nu is het gebied weer van broedvogels als de graspieper, de roodborsttapuit en de boomleeuwerik. Johan wijst op een plek die vol staat met korstmossen. “Op sommige stukken heb je hier wel tien verschillende soorten op een vierkante meter.” Hij grijpt naar zijn verrekijker. “Vliegt daar nou een havik?” De vogel is gevlogen voordat dat is vast te stellen.

Foto: In het open duingebied groeien op sommige plekken vele verschillende soorten korstmos op een vierkante meter (Bron: Staatsbosbeheer)

Tekst en foto's: Staatsbosbeheer Overgenomen uit Nature to Day

Jan Jaap Moerkerk

Verrassende natuur van het Oer-IJ landschap

Boek over natuur van Oer-IJ gebied

Verrassende gevarieerdheid flora en fauna in groene driehoek Amsterdam–Haarlem–Alkmaar

In de groene driehoek tussen Zaanstad, Velsen en Alkmaar ligt het Oer-IJ gebied; ingeklemd tussen drie verstedelijkte regio's. Maar verrassend genoeg is de natuur in Nederland nergens zo gevarieerd als hier. Over het bijzondere landschap en de flora en fauna die daar bij horen is nu een boek verschenen. Bedoeld om een breed publiek daar kennis mee te laten maken. Op vrijdag 24 mei jl. werd het boek "Verrassende natuur van het Oer-IJ landschap" officieel uitgereikt aan gedeputeerde van de Provincie, Rosan Kocken tijdens een bijeenkomst voor genodigden in bezoekerscentrum De Hoep in Castricum.

De uitgave is een initiatief van Stichting Oer-IJ, een burgerbeweging die zich al jaren inzet voor een grotere bekendheid van de kwaliteit en kwetsbaarheid van het landelijk gebied in Kennemerland, Zaanstreek en IJmond. Tot aan het begin van de jaartelling stroomde een noordelijke tak van de Rijn via Amsterdam richting Castricum, om daar in zee uit te monden. Door de aanwezigheid van die inmiddels verdwenen rivier is een zeer divers en uniek landschap ontstaan. Met veenweides, strandvlaktes, polders, duinen, strandwallen en een

stroomgebied vol rivier- en zeelei. Die afwisseling heeft in de loop der eeuwen voor een groot aantal biotopen gezorgd, elk met zijn eigen specifieke flora en fauna.

Eerder schreef bioloog Bart Korf namens Stichting Oer-IJ voor politiek en bestuur al een 'kennisdocument' om duidelijk te maken hoe bijzonder de natuurwaarden hier zijn. Die gedetailleerde inventarisatie en beschrijving was de basis voor het nu verschenen publieksboek. Voor de diverse hoofdstukken is een keur aan gastschrijvers uitgenodigd die vanuit hun vakgebied voor specialisten kunnen doorgaan, waaronder Dick Groenendijk. In het boek staan veel illustraties, luchtfoto's en speciaal voor de uitgave zijn verhelderende kaarten gemaakt.

Voor meer info: www.oerij.eu

Marianne Snablie

Studie: duingebied ook geschikt voor wolven

Wageningen – De duingebieden aan de West-Nederlandse kust zijn geschikt voor de vestiging van wolven. Dit stelt een studie van Wageningen University & Research (WUR). Hoewel ecologisch adviseur Jeroen Groenendijk van PWN het vanuit het standpunt van de natuur wel mooi zou vinden, ziet hij toch behoorlijk wat obstakels.

Volgens het WUR-onderzoek staan er in het duingebied voldoende bomen en zijn er met damherten en vooral reeën ook genoeg prooidieren voor de wolf. Alleen de grote aanwezigheid van mensen in het gebied is niet goed voor het dier.

De onderzoekers schrijven dat de duingebieden waarschijnlijk te klein zijn als territorium voor een roedel wolven. Daarvoor zou eigenlijk minimaal tweehonderd vierkante kilometer nodig zijn. Maar in het onderzoek staat ook dat wolvenroedels soms al genoeg hebben aan tachtig vierkante kilometer en dat is er wel aaneengesloten in de duinen.

De onderzoekers hebben gebruikgemaakt van Duitse data, omdat Nederlandse wolven nog niet met zenders worden

gevolgd. Ze hebben gekeken waar die wolven zich vestigden en die gebieden vergeleken.

Het officiële standpunt van PWN is dat de wolf vanwege zijn rol als toproofdier, een belangrijke soort is dat een essentiële plaats inneemt in het ecosysteem. „Wij beschouwen de natuurlijke terugkeer van de wolf in Nederland als goed nieuws voor de Nederlandse natuur. Als de wolf zich in de duinen zal vestigen, zal PWN dit verwelkomen. De wolf zal invloed hebben op zijn prooisorten zoals konijnen, hazen, reeën en damherten, evenals op concurrerende roofdieren zoals vossen. We zien deze impact als een natuurlijk proces en dat is één van de belangrijkste doelen van ons management.”

Ook Jeroen erkent als ecooloog („daar ben ik ook voor”) de komst van de wolf 'mooi' te vinden. „Vanwege genoeg bosdekking en veel damherten/ree kan er een mogelijkheid zijn voor wolven in het duingebied.” Maar hij plaatst ook een aantal kanttekeningen. „Ik denk dat de kans dat er wolven naar het duin komen wel aanwezig is, maar niet zo groot. Een wolf vindt het een hele toer om wegen en kanalen te passeren. En de Randstad is daarvan vergeven. Verder is het duin behoorlijk druk met mensen en relatief smal zodat de wolven veel verstoring zullen ervaren.”

Hij acht het onwaarschijnlijk dat wolven de hooglanders en paarden zullen aanvallen, maar mogelijk levert het de koeien en paarden wel meer vlucht/vermijdingsgedrag en stress op. „Grazers gaan bovendien bepaalde plekken minder intensief of niet begrazen om confrontatie met de wolf te vermijden. Het lijkt een nadeel, maar het levert ook meer variatie en diversiteit op. Zo gaat het onder natuurlijke omstandigheden ook. Schapenkuddes zonder herder/hond lopen wel gevaar. Die moeten na de komst van de wolf beschermd worden.”

De komst van wolven kan volgens hem voor het gebied ook nog andere effecten hebben. „Er komt een interactie met andere predatoren. Vossen zullen wolven bijvoorbeeld vermijden. Dat kan weer tot interessante dynamiek leiden, waardoor ook weer meer variatie ontstaat. En de karkassen die wolven laten liggen zijn ook interessant voor aaseters (vos, kraai, buizerd, kevers et cetera).”

Nog een kanttekening die hij plaatst is dat er in het NHD wel erg weinig voedsel is: „Plaatselijk groeit de reeënpopulatie, maar die is nog steeds klein. De WUR lijkt verder uit te gaan van aanwezigheid van damherten in NHD, maar dat klopt niet. Die lopen bij ons alleen in Zuid-Kennemerland.”

Matthie Bergman

Taskforce Natuur & Beleving: Denktank

De gemiddelde vrijwilliger, werkzaam bij PWN, heeft voornamelijk te maken met boswachters en medewerkers van team "Onderhoud". Zij sturen de meesten van ons aan en houden ons aan de gang. Dat er ook nog ecologen bij PWN in dienst zijn weten we ook nog wel.

Naast deze drie 'categorieën' is er echter nog een aantal mensen bezig met het ontwikkelen van visies, daarop vervolgens het maken van plannen, het regelen van financieringen, het aanbesteden van werk en als projectleiders samen met de boswachters er ook voor zorgen dat het werk volgens plan verloopt.

Als je na het verlaten van de rotonde richting de Hoep het eerste weggetje rechts op de Zeeweg ingaat kom je, voor je de werkschuur van PWN bereikt, aan de rechterhand een gebouwtje tegen. Hier is "Kweldorado" gevestigd, het projectenbureau van PWN Natuur & Beleving. Koen Mathot is één van de tien medewerkers en hij vertelt me waar zijn werkzaamheden zoal uit bestaan.

Eerst heeft hij in Vlissingen een HBO-opleiding gevolgd in watermanagement en vervolgens aan de universiteit van Wageningen zijn studie voltooid. Sinds oktober jl. is hij in dienst getreden van PWN en is hij onderdeel van de "Taskforce Natuur & Beleving". Deze groep werkt voor de beheergebieden van PWN, inclusief Marquette. Zowel boven als onder het kanaal. Het PWN-gebied in het Gooi valt buiten hun aandacht gebied.

Koen vertelt dat de grootste gevaren die voor de natuur op de loer liggen stikstof en verdroging zijn. Stikstof zorgt voor verzuring van de bodem en daar kan lang niet alles van de flora tegen. Verdroging (klinkt raar op het moment dat ik dit artikel schrijf en we te maken hebben met enorme wateroverlast), daar kunnen we ons allemaal een voorstelling van maken. En dat als PWN, als beheerorganisatie, niets doet, er maar een heel eenzijdig stukje natuur overblijft.

Ergo, ontwikkel een visie voor de toekomst en zorg ook dat er samenhang is tussen de zeereep en de binnenduinrand. Ook de recreatiedruk speelt mee. Probeer dat via de inrichting van je gebied zoveel mogelijk te sturen door bijvoorbeeld stukken aan te wijzen en in te richten waar het publiek veel meer de ruimte krijgt dan elders in het duin. Ook worden voormalige bollenakkers aangekocht en in samenspraak met de Provincie, gemeenten en belanghebbenden weer als natuurgebied ingericht.

Voorbeelden hiervan zijn:

1. Werkzaamheden op de Driehoek van Boreel in Heemskerk tegen Tata Steel aan. Hier wordt een slenk in het veld aangebracht en een nollenvallei aangelegd met de vrijkomende grond in de binnenduinrand;
2. In de onlangs aangekochte Heemskerker Duinen wordt een grote waterberging gerealiseerd.
3. Werkzaamheden op de historische begraafplaats Duin en Bosch in Castricum. Dit is nu opgeleverd en men kan hier dus weer wandelen en genieten van dit mooie plekje.
4. In het Bergerbos is de Sparrenlaan weer opgeknapt, zijn oude boomstronken van dennen verwijderd, zijn nieuwe grove dennen geplant en is het pad weer hersteld.
5. Op landgoed Marquette zijn een elzensingel en een boomgaard weer in ere hersteld.

Zo zijn er genoeg voorbeelden op te noemen en er zullen nog vele projecten gaan volgen.

Dus wanneer je nu in de PWN-gebieden (grootschalige) werkzaamheden uitgevoerd ziet worden, weet je waar deze plannen bedacht zijn. Ben je een keer in de buurt van Kweldorado? Je bent van harte uitgenodigd even bij de leden van de Taskforce langs te gaan om te vragen naar hun plannen. Ze hebben goede koffie!

Foto: Historische begraafplaats Duin en Bosch

Foto: Bergerbos, Sparrenlaan

Foto: Waterberging

Dank aan Koen Mathot voor zijn informatie en foto's.

Jan Jaap Moerkerk

Vrijwilligersdag NPZK

Op vrijdag 24 mei jl. was de jaarlijkse vrijwilligersdag NPZK en deze keer waren we te gast op het "Buiten Leyduin" te Heemstede. Leyduin is - in combinatie met aangrenzende gebieden Vinkenduin en Woestduin - in beheer bij Landschap Noord-Holland (LNH).

Ontvangst was in de villa, die in 1921 is gebouwd ten behoeve van de familie Dorhout Mees.

Foto: LNH

We werden koninklijk ontvangen via een rode loper, die naderhand natuurlijk ook weer moest worden verwijderd. Een beetje boswachter draait daar zijn hand niet voor om....

Foto: Duidelijk is hier dat je werkenden hebt en controleurs

Na een prima verzorgde lunch volgde een lezing over de geschiedenis van het "Buiten", waar nog genoeg te zien is van cultuurhistorische waarde, zoals een lanceerplatform voor de V1 uit de Tweede Wereldoorlog, een paardenrenbaan en natuurlijk een Belvédère.

Na de lezing zijn we in vier groepen gedeeld om, onder leiding van een gids van LNH, door het gebied te wandelen. Naast de cultuurhistorische waarden is het gewoon een prachtig mooi gebied in de binnenduinrand!

Vanwege het weer werden de wandelingen een beetje ingekort en konden we dus eerder aan de borrel.

Een geslaagde dag ondanks het wat mindere weer.

Jan Jaap Moerkerk

Begrazing door de jaren heen

Onze duingebieden worden al honderden jaren op één of andere manier begraasd door verschillende (soorten) grazers. Grote en kleine, op natuurlijke wijze of door een vorm van cultuurbegrazing. In historische tijden werd het grootste deel van de Europese natuur natuurlijk begraasd door drie grote herbivoren: aurochs (oerrund), tarpan (oerpaard) en de wisent. Helaas stierf het oerrund rond 1627 in Europa uit en de tarpan

Tarpan (foto R. Slings)

Oerrund (foto R. Slings)

volgde in 1879. Ook de wisent had het moeilijk en in 1927 waren geen wisenten meer in het wild te vinden in de Europese landschappen. Gelukkig waren er nog dieren in gevangenschap en de soort heeft een terugkeer ervaren in de afgelopen decennia. De belangrijkste reden voor de historische afname van deze grote herbivoren was de aanwezigheid en uitbreiding van de mens en zijn activiteiten. Die activiteiten

hebben onder andere tot bijzondere landschappen geleid, zoals de zeedorpenlandschappen of duinpaardenbloemgraslanden. Deze zeldzame vegetaties vinden we nog op verschillende plekken binnen de duinen van PWN zoals in de omgeving van Wijk aan Zee. PWN doet moeite om deze cultuurlandschappen en levensgemeenschappen – die dus zijn ontstaan door de menselijk gebruik - te behouden door vormen van begrazing dat het beste aansluiten bij het oude gebruik, in te zetten. Landbouwvee, schapen en managepaarden worden gedurende een aantal maanden per jaar gericht ingezet in deze gebieden.

Vandaag de dag lopen de grazers in het duingebied, omdat de konijnen het nog steeds heel moeilijk hebben en niet in staat zijn om het duin het open karakter te laten behouden. Hooglanders, Konik paarden en Exmoor pony's zorgen ervoor dat het grootste deel van de duinen open blijft. Deze rassen zijn gerelateerd aan het oerrund en de tarpan, hun voorouders. Met een hoge zelfredzaamheid leven ze jaar rond in het duin zonder bijvoeren en heel beperkte menselijke inmenging. Ook de wisent voelt zich vanaf 2007 thuis in de duinen van het Kraansvlak.

Foto's: Twee plaatjes waarop prima te zien is wat het effect is geweest van het verdwijnen van voldoende konijnen op het landschap in een relatief korte periode.

Wisent in het Kraansvlak

Zo is men gaandeweg overgestapt op de zogenaamde integrale begrazing, waarbij de "hulptroepen" gedurende het hele jaar vrij door het hele duingebied konden lopen en zo heel geleidelijk hun eten bij elkaar zochten. Niet alles in één keer kaal eten, maar met enige regelmaat terugkomen op bepaalde plaatsen en op andere plekken juist niet. Dit levert mozaïekjes van vegetaties waar alle soorten flora en fauna hun plek kunnen vinden. De grazers zijn zó slim en kennen het gebied zo goed, dat hulp noch bijvoeding nodig is.

De overstap naar integrale begrazing werd gemaakt in:

- 2003: Kraansvlak
- 2005: Kennemerduinen
- 2006: Tussen Bergen en Egmond
- 2007: Tussen Egmond en Bakkum
- 2018: Castricum

Vanaf 2018 werd er - behoudens gerichte begrazingspecifieke vegetaties, zoals de zeedorpenlandschappen - in het grootste deel van onze duinen integrale begrazing toegepast. De effecten van deze begrazing verschillen per gebied. Het is nogal een verschil of men te maken heeft met kalkrijke- of kalkarme grond. De aanwezigheid van voldoende voedsel bepaalt uiteraard wat een gebied qua graasdruk aankan.

De aanwezigheid van sociale kuddes bepaalt ook de diversiteit die een gebied (heeft) ontwikkeld. De aanwezigheid van stieren en hengsten heeft invloed op de samenstelling van de groepen en hoe en waar deze bewegen en gebruikmaken van het gebied. Zo zorgen stieren voor zogenaamde 'stierenkuilen' waar een heel aparte biotoop ontstaat. Andere insecten en een andere vegetatie op de randen van de kuil geven weer een extra dimensie aan het geheel.

Op gezette tijden worden wijzigingen/veranderingen in de biodiversiteit geïnventariseerd en de uitkomsten dienen weer voor het maken van het “graas”beleid voor de toekomst.

Op het moment van schrijven bestaat onze kudde uit twaalf dieren: acht koeien en vier stieren. Twee van die stieren zijn hier geboren en bereiken langzamerhand de geslachtsrijpe leeftijd, wat betekent dat ze op termijn moeten verhuizen. De kans om deze beesten elders te plaatsen wordt alleen maar groter als de lijnen geïntegreerd mogen/kunnen worden.

Naast de wisenten worden ook onderstaande dieren voor integrale begrazing ingezet:

- Schotse Hooglander
- Konikpaard
- Exmoor pony
- Shetland Pony (in de Kennemerduinen lopen er nog drie te genieten van hun zeer oude dag)
- Schapen (worden gericht ingezet om prunus te bestrijden)

Langzamerhand worden de Konik paarden in Zuid vervangen door Exmoor pony's. Redenen hiervoor zijn dat de Koniks op leeftijd raken en Exmoors zijn toch net iets schuwer dan Koniks. Daarnaast is er een makkelijk aanvoerbron vanuit Bergen-Egmond waar een sociale kudde Exmoors loopt.

De natuur is niet statisch en derhalve kan begrazing als instituut dat ook niet zijn. Binnen PWN is een aantal medewerkers constant bezig om het begrazen als onderdeel van beheer te optimaliseren en waar nodig aanpassingen door te voeren.

Dank aan Esther Gonzalez voor alle informatie, die in dit artikel is gebruikt.

Jan Jaap Moerkerk

Varia

Natte start van 2024

Wanneer u deze nieuwsbrief leest is de situatie waarschijnlijk alweer heel anders en in ieder geval iets droger. De onderstaande links verwijzen naar berichtgeving over de wateroverlast in de duinen in het eerste kwartaal van 2024. Een terugblik, maar het kan ook verwijzen naar een veranderende toekomst.

4 januari

[Regen soms ook een zegen: duinen gedijen bij stortbuien - NH Nieuws](#)

23 februari

[Geliefde Egmondse duinlandjes in zwaar weer: "Alles is verzopen" - NH Nieuws](#)

28 februari

[Luchtbeelden laten zien dat het nog nooit zó nat was in de duinen - NH Nieuws](#)

28 maart

[Water in de duinen | PWN](#)

8 april

[Bloemendaal stelt nieuw onderzoek in naar wateroverlast: "Hier is meer aan de hand" - NH Nieuws](#)

10 april

[Campinggasten Castricum kunnen fluiten naar vakantie: plek voor caravan nog modderpoel - NH Nieuws](#)

Nieuwsbrief monitoring natuurbruggen 2023

Via onderstaande link kunt u de onderzoeksnieuwsbrief de Duingazet van de provincie Noord-Holland lezen over resultaten van soorten die geteld zijn op de natuurbruggen in Zuid-Kennemerland.

https://www.noord-holland.nl/Onderwerpen/Natuur/Natuurbeheer/Natuurverbindingen/Documenten/Nieuwsbrief_Monitoring_Natuurbruggen_Zuid_Kennemerland_2020.org

Gedicht

Altijd zomer

Het zomerweer
was er altijd en altijd
de warmte, de wind en keer op keer
de zon die snel de zee in glijdt.
Nauwelijks een schemer,
altijd zomertijd.

Dit verlangen grenst aan spijt.
De groene veranda, witte woning,
de kolibrie die één voor één
steeds dezelfde tijd
mijn bloemen beroerde
op zoek naar honing.

Ik zit in de schaduw,
schommelend en luister
naar het geklapper van de palm.
Een hagedis spurt over
de hete vloer en straks komt de
pega pega in het snelle duister.

Een zilte geur komt mee
met de wind, alles ritselt en ruist.
In de verte een reepje blauwe zee
waar ik niet heen hoef
want die is er altijd
en altijd
zomer.

Marianne Snabilie